

بسمه تعالی

نویسندگان :

نسیم مجیدی قهرودی-دکترای علوم ارتباطات و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی
کبری گلستانی-کارشناس ارشد تحقیق در ارتباطات اجتماعی
Email : kgolestanister @ gmail .com
شماره تماس : ۰۹۱۲۷۷۷۸۸۳۲

عنوان : حقوق شهروندی و ارتباطات در فضای مجازی با رویکرد رعایت حریم خصوصی

چکیده

نوع انسان همواره در پی کسب حقوق انسانی و اجتماعی خود در طول اعصار بوده است . امروزه ورود فن اوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی شکل جدیدی به اجتماعات بشری داده است و جوامع را از شکل سنتی به سوی شبکه های وب کشانده است و آنان در فضای وب به تبادل اطلاعات می پردازند . در حقیقت شهرهای امروزی در راهروی فیبرهای نوری ساخته می شود و شکل جدیدی را تحت عنوان شهر های مجازی پدید می آورند .. از حیاتی ترین نیاز های بشر امنیت فردی و اجتماعی و حفظ حیثیت افراد در تمامی ملل است که به عنوان یک اصل مسلم در روابط اجتماعی پذیرفته شده است. امنیت شخصی و مصون ماندن زندگی انسان ها از تعرض به ویژه مصون ماندن حریم خصوصی ایشان از لوازمات و مقدمات حیات جمعی و کار و تلاش در عرصه اجتماع و دوام آنها می باشد .

در این جستار به بررسی حقوق شهروندی و رعایت حریم خصوصی در جامعه اطلاعاتی پرداخته و مصادیق گوناگون آنها را در قوانین داخلی و خارجی بررسی می نماییم ،هم چنین چالش های پیش روی آن مورد مطالعه قرار گرفته است، باشد که راهکارها و تدبیرهای حسنه ای در جهت بهبود و رعایت حقوق انسانی در تمامی جوامع اتخاذ و اجرا گردد.

کلید واژگان : حقوق شهروندی- فضای مجازی -جامعه اطلاعاتی -ارتباطات در فضای مجازی - جرایم سایبرنتیکی -حریم خصوصی

مقدمه :

گسترش روزافزون فن آوری اطلاعات و ارتباطات به طورعام و اینترنت به طورخاص تغییرات بنیادین در زندگی بشر و تعاملات آنان ایجاد کرده است .
آثار حقوقی ناشی از این تکنولوژی مورد توجه غالب سیستم های حقوقی بخصوص حقوق بشر واقع شده است .

مسائل متعددی ناشی از این فن آوری در روابط اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی بوجود آمده که هر کدام به طور خاص اقدامات تقنینی مناسب با مباحث خود را می طلبد. یکی از دغدغه های جوامع بشری بهره مندی از امنیت و حفظ کرامت، شان و مقام آنها می باشد.

امنیت به معنای مصون بودن مطلوب ها و مختصات حیات فردی و به ویژه امنیت حریمی از زندگی انسان که نوع بشر، تمایل به مصون ماندن آن از دسترس و اطلاع سایرین دارد، از مهم ترین مطلوب های بشر است. چنین حوزه ای از زندگی نوع بشر "حریم خصوصی" نامیده می شود. تردیدی در این که امنیت شخصی و مصون ماندن از زندگی انسان ها از تعرض به ویژه مصون ماندن حریم خصوصی ایشان از لوازمات و مقدمات حیات جمعی و کار و تلاش در عرصه اجتماع است، باقی نخواهد ماند. گذشته از این امروزه با گسترش فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی حریم خصوصی اهمیت بیشتری یافته است. حریم خصوصی افراد در ارتباطات الکترونیکی از مباحث مهم و روز کشورهای مختلف به ویژه کشورهای پیشرفته می باشد.

به رسمیت شناختن حریم خصوصی افراد که با شخصیت افراد ارتباط مستقیم و تنگاتنگی دارد و از بنیادی ترین حقوق بشر تلقی می شود، به شدت مورد حمایت سیستم های حقوقی کشورهای فوق الذکر می باشد حق حریم خصوصی ریشه بسیار عمیق و قدیمی در فرهنگ های مختلف دارد. امروزه این حق در نظام های حقوقی جایگاه خاصی پیدا نموده و حمایت های خاص از آن اعمال می گردد. در این باره باید اذعان کرد، علاوه بر روشهای سنتی که عموماً توسط قوای حاکم اعمال می شود، فن آوری مدرن امروزی، بستری مناسب برای نقض حریم خصوصی افراد توسط عموم مردم ایجاد نموده است. لذا می بایستی ابزارهای جدیدی در قالب حمایت های ویژه قانونی برای حمایت از حریم خصوصی ایجاد شود تا سودجویان به طور رسمی و غیر رسمی به کامیابی و پیشبرد مطامع خود نپردازند و در پی آن حقوق انسانی احصاء گردد.

(۱) مفهوم شهروند:

مفهوم شهروند ریشه در تحولات فکری و اجتماعی مغرب زمین دارد. به خصوص مفهوم جدید آن در دوران مدرنیته از انسانی جدید در روابط اجتماعی خاص و در نظام بین المللی نوین خبر می دهد. شهروندی ایده ای است زاییده اروپای غربی که در قرن ۱۹ همزمان با فراگیر شدنش انتشار یافت، اما سرانجام توجهات جدید به شهروندی را می توان در پی انتشار رساله جامع شناس انگلیسی تی. اچ مارشال در سال ۱۹۵۰ دانست.

شهروندی به ضرورت حاصل سیاست مدرن و پیامد اجتماعی - سیاسی انقلاب فرانسه و انقلاب صنعتی است، بدین معنی شهروندی تمامی دگرگونی های حاصل از تبدیل جامعه سنتی به مدرن را دربر می گیرد. (صارمی، ۱۳۸۵: ۳-۵)

واژه شهروند مرکب از دو کلمه "شهر" به معنای جامعه انسانی و "وند" به معنای عضو وابسته به این جامعه است.

(۱-۱) مفهوم شهروند در ایران

۱- پیشنهاد واژه شهروند به جای سیتی زن را به آقای دکتر حمید عنایت نسبت می دهند. (اریان پور، زمینه جامعه شناسی؛ ۱۳۵۴)

۲- واژه شهروند ترجمه لغت سیتی زن می باشد که از واژه لاتینی " سیوتیاس " مشتق شده است. این واژه در زبان لاتینی معادل پولیس در زبان یونانی است. پولیس یک واحد سیاسی و مستقل است. شهروند کسی است که به آن واحد سیاسی تعلق دارد و شرایط لازم را برای مشارکت در اداره امور عمومی داراست. (پللو، روبر، ۱۳۷۰: ۱)

امروزه معمولاً دو اصطلاح شهروندی و ملیت به صورت مترادف به کار گرفته می شوند. (براتعلی پور، مهدی، ۱۳۸۰: ۱۳۱)

۳- مفهوم سیتی زن در فرهنگ لغت به معنی شهر، بومی، اهل شهر، تابع، رعیت، تبعه شخصی (در مقابل نظامی) تبعه یک کشور است. (اریان پور، لغت نامه)

۴- در قوانین اساسی ایران از کلمه شهروند استفاده نشده است و در قوانین عادی آن تا دهه های اخیر این کلمه مورد اشاره متقن نبوده است. حتی در فرهنگ معین و دهخدا واژه شهروند وجود ندارد.

۵- مترجمین و اصحاب رسانه های جمعی به خصوص مطبوعات رواج دهنده این کلمه در ادبیات حقوقی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایران در سال های اخیر بوده اند. (حق گو، ۱۳۸۵: ۵۵)

۶- مستقل از این که این واژه در مغرب زمین چگونه ایجاد و حاوی چه مفهومی و پیامی بوده، در ایران اغلب از سوی حامیان حقوق بشر و همزمان با مطرح شدن اسناد حقوق بشری در سطح روشنفکران و اهل علم رایج و مصطلح گردیده است.

لازم به ذکر است که ایران باستان را پایه گذار حقوق شهروندی دانسته اند. منشور صادره از کوروش کبیر، پادشاه هخامنشیان بسیاری از مبانی و مبادی اولیه حقوق بشر و شهروند را مورد تاکید قرار داده است. منع برده داری، به اسارت گرفتن ازادگان، رعایت حقوق کارگر ان و شرائی مناسب کار، منع نسل کشی که در حمله به بابل، تساوی افراد در مقابل قانون و ... در اسناد به دست آمده از تخت جمشید قابل مشاهده است. در ایران معاصر نیز فرمانی که در زمان ناصرالدین شاه قاجار توسط امیرکبیر اعلام شده است که در این فرمان شکنجه و هرگونه اقدام ترذیلی دیگر علیه متهمان ممنوع شده که اجرایی نشده است. (رضایی، ۱۳۸۸: ۱۱-۱۰)

۲-۱) مفهوم شهروندی در غرب :

الف : مفهوم شهروند در یونان :

۱- نظام مسلط برده داری در دولت روم و یونان باستان و شهروندان محدود به اشراف، زمین داران، تجار برده و افسران و امراء ارتش بود. مهم ترین شاخصه این دوران همان است که ارسطو در کتاب سیاست می گوید: "نباید بیندازیم که هر شهروند متعلق به خویشتن است. زیرا همه ایشان به دولت تعلق دارند و نیز می گوید هر شهروندی باید معتقد شود که هستی اش تنها برای سود او نیست. بلکه همه شهروندان به کشور تعلق دارند. (ارسطو، سیاست) ماهیت نظام شهروندی در نظر ارسطو جنبه تامین نظم داشته است. (فالكس، ۱۳۸۱: ۲۸۹ و ۲۵)

۲- شهروند در دولت های فئودال :

دولت های فئودال و برده دار در مغرب زمین ، شهروند مبتنی بر مالکیت کامل پادشاه ، امیر نشین و یا فئودال بر تمامی منابع انسانی و غیر انسانی جامعه بوده است ، اشراف و امرا و شاهزادگان و نظامیان ارشد از حقوق خاص برخوردار بودند . و شهروند حقیقی محدود به عده ای خاص بود که تقسیم قدرت را تعریف و تسهیل می کرد .

۳- گذراز فئودالیسم :

در دوران فئودالیسم دهقانان با زمین خرید و فروش می شدند (سرواژ) و اجازه خروج از محدوده ارباب را نداشتند . امتیازات خاص طبقات اشراف و قدرت یافتن فئودال ها پس از اتمام جنگ های صلیبی در اروپا تا تشکیل دولت - ملت در مغرب زمین کماکان ادامه داشت .

ب- مفهوم شهروند در دوران معاصر غرب : شهروند (دولت - ملت) :

شهروند در اندیشه سیاسی ماکیاول که تئوری او را باید اندیشه ناب نظام نوین سرمایه داری در حال شکل گیری معرفی کرد ماهیتی ابزار گونه داشت . ابزاری در دست اشراف و شاهزادگان و پادشاهانی که در حال بوجود آوردن امپراطوری های بزرگ بودند . تلاشی که از ماکیاول و هابز آغاز شد و به دنبال تعریف جدیدی از انسان بود که با تعریف شهروند در جامعه فئودالی متمایز بود .

بحث از حقوق طبیعی بشر در حقیقت مقابله ای بود با قیومیت فئودال ها و کلیسا بر تابعین کشورشان و جالب این که ماکیاول ، هابز و گروسوس و دیگران به استقلال دائمی بشر از سلاطین رای دادند بلکه فقط آن قسمت از تابعیت افراد جامعه که متعلق به فئودال ها و کلیسا می شد . م.رد تردید کامل قرار گرفت و در عوض موضع پادشاهان و اقتدار حکومت مرکزی افزایش یافت . با این حساب افراد عادی جامعه در اثر تحولات رنسانس از حالت وابستگی به فئودال ها و زمین خارج گردیدند .

و به تدریج آزادی افراد در تجارت و صنعت و کسب ثروت های جدید از طرفی غیر از کشاورزی موجب ظهور نظام سرمایه داری در غرب گردید ، در این دوران دانشمندان در پی پیروزی خرد انسان بر باورهای سنتی بشر بودند . این دوره که به مدرنیته شهرت یافته است به همراه تحولات مهم در شیوه های تولید ، تجارت و کسب ثروت ، اندیشه سلطه جامعه مدنی بر دولت ها را بوجود آورد و تقویت کرد .

غایت اندیشی (قیامت) به کناری رفت و محرک انسان همان امیال و عواطف او معرفی شدند و حقوق طبیعی او بر امیال طبیعی او بنیان گشت . (همان منبع)

د . با پیشرفت و گسترش تکنولوژی های نوین ارتباطی و اطلاعاتی شکلی از شهروندی به نام شهروند فراملی یا شهروند مجازی در حال شکل گرفتن است .

۱-۳-۱) مصادیق حقوق شهروندی در قانون اساسی ایران :

تقسیم بندی عمومی حقوق ملت در قانون اساسی : معمولاً نویسندگان حقوق اساسی را به چهار دسته تقسیم می کنند .

الف - حقوق مربوط به آزادی ها

۲- حقوق مربوط به برابری ها

۳- حقوق ناشی از عدالت

۴- ضمانت های نهادی که منظور حقوق مربوط به حق مالکیت ، حق ارث و حق تشکیل زندگی مشترک و خانواده می باشد .

این تقسیم بندی می تواند در برگزیده گروه های عمده حقوق ملت مندرج در قانون اساسی ایران باشد . (زنجانی ، ۱۳۶۶ : ۵۶۵-۵۴۳)

حقوق ناشی از عدالت :

اصل ۲۲ :

مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است .
بدون حکم مقامات صالحه قضایی که آن هم به واسطه دلائل و قرائن مسلم صادر شده است هیچ کس حق ورود به منزل افراد را ندارد . در قوانین عادی به خصوص قانون کار مفاد این اصل به خوبی یاد شده است .
اصل اصل ۲۲ و ۳۹ قانون اساسی به مصونیت حیثیت افراد به معنی ابرو و اعتبار و گاهی هم به معنای اسلوب و وضع و قرار آمده است .

اصل ۲۵ قانون اساسی منع تجسس و تفتیش در وسائل ارتباطی مردم :
" بازرسی و نرساندن نامه ها ف ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی ، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس و سانسور ، عدم مخابره و نرساندن آنها ، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون " این اصل به طور کلی حقوق افراد را در سپهر زندگی شخصی خودشان به رسمیت شناخته است .
سوال مهم این است که دوربین های علنی و مخفی که در کشورهای مختلف به طور روزافزونی در تمامی جوامع عمومی نصب می شود زندگی شخصی و حیطة روابط خصوصی افراد را نشانه نرفته است ؟
منع تجسس و تفتیش منزل و مسکن مردنم نیز از حقوق و آزادی های مسلم احاد ملت است . (همان)

۲-۳-۱) مصادیق حقوق شهروندی را می توان در سه گروه جای داد:

۱- آزادی های تن : که آنرا آزادی های مطلق و یا آزادی های شخصی هم می گویند . نظیر حق حیات و زندگی ، حق امنیت شخصی ، مصونیت و آزادی مکاتبات . مکالمات و مخابرات و مصونیت و حفظ اسرار .

۲- آزادی های فکر :

مانند آزادی فکر و عقیده ، آزادی بیان و آزادی اجتماعات ، آزادی اطلاعات و..

۳- آزادی های اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی :

این دسته از آزادی ها به اعتبار عضویت شخص در اجتماع به او داده می شود مانند حق مالکیت شخصی ، حق تامین اجتماعی و .... (رضایی ، ۱۳۸۸ : ۶۵-۶۳)

رعایت بعضی از این حقوق در همه کشورها طوری است که همه دولت ها خود را ملزم به رعایت این حقوق نموده اند و کمتر کشوری مخالف وجود این حقوق دیده می شود .

حیثیت افراد در تمام کشورها به عنوان یک اصل مسلم در روابط اجتماعی پذیرفته شده است یعنی اصل بر حفظ و رعایت حیثیت و شان اجتماعی اشخاص است و دولت ها با تصویب قوانین و مقررات حفظ حیثیت افراد را در سر لوحه کار خود قرار داده و می دهند و با کسانی که حیثیت دیگران را مخدوش می نمایند مبارزه نموده و از هتک حیثیت اشخاص جلوگیری می کنند . (محسنی ، رضا علی ، ۱۳۸۱)

۴-۱) حقوق شهروندی نسبت مشخص با حقوق اساسی و حقوق بشر دارند :

بعضی از نویسندگان سعی در یکی دانستن این مفاهیم دارند در حالی که هر یک از این اصطلاحات مفاهیم خاص خود را دارند :

الف - حقوق بشر

هنجارهای حقوقی که در منشور سازمان ملل و میثاقین به طور مشخص مورد تعریف و تبیین قرار گرفته است .

ب- حقوق شهروندی

حقوق اساسی مردم یک کشور در مقابل حکومت را حقوق شهروندی گویند. از این نظر اتباع بیگانه و یا پناهندگان مشمول این حقوق نمی باشند. به نظر می رسد حقوق شهروندی با حقوق اساسی ملت مترادف است هم از این رو حقوق بشر را نمی توان مترادف با حقوق شهروندی دانست. (امین، حسن، ۱۳۷۷)

حق شهروندی از نظر مبنای فکری زیر بنای حقوق بشر و حقوق شهروندی فلسفه اصالت فرد است که طبق آن انسان ها به مناسبت دارا بودن ارزش و کرامت والا باید محترم شمرده شوند و این انسانها حقوقی دارند که پیوسته باید مورد احترام دولت ها و سایر افراد جامعه قرار گیرد و دولت ها وظیفه دارند این حقوق و آزادی هایشان را به طور جدی تضمین نمایند و زمینه اجرا و استفاده از این حقوق را فراهم سازند. (حق گو، ۱۳۸۵: ۹۸-۹۷)

۵-۱) حقوق و مسئولیت های شهروندی

تکلیف، الزام یا وظیفه ای است که باید به صورت معینی عملی شود. بین " ملزم بودن " به انجام کاری که دربردارنده عنصر اجبار است، و " داشتن تکلیف " به انجام کاری، که فقط وظیفه ای اخلاقی تلقی می شود، باید فرق گذاشت. در یک معنا حقوق و تکالیف دو روی یک سکه اند.

داشتن حقی به طور معمول شخص دیگری را مکلف می کند که آن حق را تصدیق یا رعایت کند. در این معنا، حقوق فرد، تکالیف سنگینی بر عهده دولت می گذارد، برای نمونه اگر حق زندگی معنایی دارد، حکومت تکلیف دارد نظم عمومی را حفظ کند و امنیت شخصی را تامین نماید.

حقوق " منفی " لازم می آورد دولت مکلف باشد قدرت خود را محدود کند یا آن را در تنگنا قرار دهد. حقوق " مثبت " دولت را مکلف می کند زندگی اقتصادی را اداره کند، ردیفی از خدمات رفاهی ارائه دهد و مانند اینها (هیوود، ۱۳۸۲: ۲۹۵)

اما اگر شهروندان فقط حقوقی داشته باشند و همه تکالیف بر عهده دولت قرار گیرد زندگی منظم متمدن ناممکن خواهد بود: افرادی که حقوقی دارند اما هیچ تکلیفی را نمی پذیرند بی قانون و لجام گسیخته خواهند بود. بنابراین شهروندی متضمن ترکیبی از حقوق و تکالیف است. که اساسی ترین آنها به طور سنتی " تکلیف سیاسی " توصیف شده است. یعنی وظیفه شهروندی به پذیرفتن اقتدار دولت و اطاعت از قوانین آن.

اخلاق مشارکت: عامل کلیدی پیوند دادن حقوق و مسئولیت است. ارتقای محتوای شهروندی به معنای پرداختن به حقوق و مسئولیت ها به عنوان ایده های متقابل است.

حقوق و مسئولیت های شهروندی منطقی به طور نزدیکی باهم مرتبط هستند و برای این که حقوق موثر باشند ف دیگران باید حقوق ما را به رسمت شناخته و محترم شمرند و مانیز مسئولیم که متقابلا به حقوق آنها احترام بگذاریم.

هم چنین حقوق برای حفظ وجودشان به حفظ جامعه سیاسی که مقوم آن هستند، نیاز دارند.

در نتیجه وقتی حقوق برای سلامت جامعه بنیادی هستند ما مسئولیت داریم که آنها را اعمال کنیم. (فالكس،

۱۳۸۱: ۱۴۱)

دکتر سروش در باره لزوم توجه به تکلیف می گوید:

" من نمی گویم حقوق بشر با تکلیف بشر منافات دارد. اصلا نباید منافات داشته باشد. اما آن چه اتفاق افتاده تاکید

بر حقوق است و در نتیجه آن، تکلیف کمرنگ شده است... ما در این جا یادآوری می کنیم که تکالیف فراموش نشود، اگر چه حقوق مطلوب است، اما تکالیف هم عزیز و مهم است و آن را نباید فرو گذاشت. اگر تکالیف نباشد بار ما کج می شود و این بار کج به منزل نمی رسد. مساله تکلیف در حال حاضر توجهاتی را جلب کرده است و

مانیز نباید آن را دوباره جدی بگیریم." (سروش، ۱۳۸۲: ۶۳-۶۲)

" اصلا اگر جامعه ای تنها بر اساس حقوق نباشد ، ویران می شود . بالاخره باید حقوق و تکالیف دو کفه ترازو را پر کنند . پر کردن هر دو کفه ترازو با تکالیف یا با حقوق ناممکن است ... اگر بنا باشد مردم حق مطلق داشته باشند ، دنیا جهنم می شود . " (همان : ۶۴-۶۵)

۲-جامعه اطلاعاتی

اصطلاح " جامعه اطلاعاتی " بیانگر توسعه فناوری های نوین اطلاعاتی است ، این مفهوم پیشرفت های خیره کننده در نگهداری ، پردازش و انتقال اطلاعات را در تمامی زوایای حیات آدمی در برمی گیرد . در دهه های اخیر ، در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه ، تحول عمیقی در سازماندهی نیروی کار ، مبنای اقتصادی ، قواعد سیاسی و حتی ماهیت خاص " جامعه " ایجاد شده است . " اطلاعات " در این جوامع به عنصری حیاتی تبدیل شده است لذا به این کشورها " جامعه اطلاعاتی " گفته می شود . " جامعه اطلاعاتی " جامعه ای است که در آن بخش عمده ای از نیروی کار از کارگزاران اطلاعاتی تشکیل یافته است و در آن نیروی کار به جای تولید صنعتی ، به تولید پردازش و یا توزیع اطلاعات اشتغال دارد و فن آوری اطلاعاتی را تغذیه می کند . به این ترتیب ، اطلاعات جایگزین سایر منابع می شود . گذر از جوامع سنتی و صنعتی قدیمی ، به جوامع اطلاعاتی نوین ، مستلزم تغییرات بنیادی چشمگیری در ساختار جوامع است . در این شرائط ، ساختار نیروی کار ، زیربنای اقتصادی و به ویژه رفتارهای ارتباطی در جامعه دستخوش تغییر می شود .

و پیامدهای بسیاری نظیر امکان تبادل اطلاعات بدون توجه به مکان و زمان ، تمرکززدایی بر کنترل ارتباطات ، تعاملی بودن و ... که می توان گفت جامعه اطلاعاتی آثار اجتماعی چشمگیری را موجب شده است . جامعه اطلاعاتی ، نوع جدیدی از جامعه انسانی و کاملا متفاوت از جامعه صنعتی را پدید آورده است . اساس این ادعا آن است که تولید ارزش های اطلاعاتی و نه ارزش های مادی ، نیروی محرکه ی شکل گیری و توسعه جامعه اطلاعاتی است . نظام های گذشته ی فناوری ابداعی (نوآورانه) اغلب با نیروی تولید مادی در ارتباط بود ، اما جامعه ی اطلاعاتی دارای یک چارچوب کاملا جدیدی است . یعنی فناوری ارتباطات کامپیوتری که تعیین کننده ی ماهیت بنیادی این جامعه است و گسترش (امتداد) کار ذهنی انسان می باشد . (رسانه ، سال ۱۶ : ۹-۸)

به تعبیر دانیل بل : " جامعه اطلاعاتی مهم ترین عامل متحول کننده سازمان اجتماعی است "

ال گور بر این باور بود که با چنین زیر ساختی تشکیل یک جامعه دموکراسی جدید مثل جامعه یونان که در آن مردم شهرها جمع می شوند و در میدان ها اجتماع می کردند و در مورد سرنوشتشان تصمیم می گرفتند ، اکنون از طریق شبکه های اینترنتی ، تحقق یافته است . فریدریش فون هایک ، بر خود جوش بودن نظم در جامعه مدرن تاکید می ورزد و پیچیدگی این نظم را یکی از مشکلات برنامه ریزی می داند که تنها در سایه بهبود و الزام به رعایت قواعدی که نظم خودجوش را شکل می دهد ، قابل حل است . (مسعودی ، رسانه ، سال چهاردهم ، شماره اول)

در جامعه اطلاعاتی ، حق احترام به زندگی خصوصی افراد ، به سبب تغییرات عمده ای که با کاربرد ارتباطات مستقیم اینترنتی در شیوه ها و زمینه های گردآوری ، ذخیره سازی و بازپردازی داده ها پدید می آیند ، مورد چالش قرار می گیرد در جامعه اطلاعاتی جنبش های شهروندان نیروی تغییر اجتماعی هستند و سلاح شان دادخواهی و فعالیت های مشارکتی است . از آن جایی که جامعه اطلاعاتی بر تبادل داده ها و اطلاعات متکی می باشد لذا یکی از مسائل جامعه اطلاعاتی تهاجم به حریم خصوصی می باشد .(رسانه ، سال شانزدهم : ۱۱-۱۰) . که حفظ حقوق افراد از لوازمات پایداری دموکراسی و حقوق شهروندی می باشد .

۳- فضای مجازی (اینترنت)

اینترنت در معنای عمومی به معنای مجموعه ای از شبکه هاست. که اولاً به صورت فیزیکی به هم متصل اند، ثانیاً می توانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و منابع اطلاعاتی را با هم به اشتراک گذارند و ثالثاً قادرند در کنار یکدیگر به صورت یک شبکه واحد عمل کنند.

فضای مجازی محیطی است غیر ملموس و غیر فیزیکی، موجود در فضای شبکه های بین المللی که بستر آن را فناوری مخابرات فراهم نموده است و در این فضا تمام اطلاعات راجع به روابط افراد، فرهنگ ها، ملت ها، کشورها و به طور کلی هر آنچه که در کره خاکی به صورت ملموس و فیزیکی وجود دارد (نوشته، صوت، اسناد و مدارک) در یک فضای مجازی، به شکل دیجیتالی وجود داشته و قابل استفاده و دسترسی استفاده کنندگان و کاربران بوده و رایانه یک یا جزیی از اجزاء فراهم کننده این فضا است. (جزئی، ۱۳۸۵: ۱۷۷-۱۷۶) می توان گفت فضای مجازی فضایی است که در آن افراد از طریق وب و شبکه های کابلی به فراسوی مرزها می روند و به تبادل اطلاعات و راههایی برای تجمع اطلاعات می باشد. در فضای مجازی اطلاعات سریع تر و انعطاف پذیرتر و با اعتماد و هزینه اندک جریان می یابد.

در حقیقت آنچه اینترنت را از سایر رسانه های موجود متمایز می کند امکانات متعدد و متنوعی است که حضور در این فضا برای فرد کاربر فراهم می کند. اینترنت رسانه ای تعاملی و دوسویه، چندرسانه ای، فضایی بالنسبه بی زمان و بی مکان، رسانه ای با ابعاد جهانی، منطقه ای و محلی، خصوصی و جمعی است. اینترنت فقط یک بانک اطلاعاتی صرف نیست بلکه همان طور که کاستلز معتقد است جهانی موازی با جهان واقعی است، جهانی که هنوز ورود به آن بدون اخذ گذرنامه ممکن است و مدخلی است برورود به جامعه الکترونیکی (محسنی، ۱۳۸۰). برای بسیاری از ما شهروندان جامعه مجازی و شبکه اینترنت امروزه کاری بسیار دشوار است. اینترنت جزء لاینکف زندگی در عصر مدرن کنونی است. البته همان طور که کاستلز اشاره می کند هیچ گاه نباید فراموش کرد که اینترنت تافته ی جدابافته ای از زندگی واقعی و روزمره ما نیست بلکه وسیله ی ارتباطی مهمی است که خصوصیات و کیفیات تازه به دنیای ما بخشیده و در مقابل از ساختارها و نظامهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بسیار تاثیر پذیرفته و روندهای موجود یا بالقوه موجود این ساختارها را تشدید یا تضعیف کرده است (کاستلز، ۱۳۸۴، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال دوم: ۱۶۶)

۴- ارتباطات در فضای مجازی

گوله، شبکه مراداتی که در صفحات مجلات اینترنت پا به عرصه وجود گذارد را "اجتماعات بالقوه" (virtual communities) می نامد. محققان معتقدند که موفقیت اجتماعات بلاقوه، عملاً به مثابه نشانه زوال اجتماعات واقعی است. از نظر این محققان، اینترنت و سایر رسانه های الکترونیکی جدید فراهم ساز بخش دیگر واقعیت ها هستند.

بنابر این اینترنت و ارتباط با آن، امکان پیدایش انواع جدید کنش متقابل را مطرح می سازد که به کل با آنچه که در عصر اول رسانه ها جاری بود، متفاوت است. کنش متقابلی که عموماً به ارتباطات راه دور مرتبط است و با واسطه رایانه انجام می گیرد. افراد در این مناسبات جدید، پیام های رمز داری برای مخاطبان خود می فرستند و در همان حال می توانند پاسخ آنها را دریافت کنند.

این افراد از این پس عضو یک اجتماع متغیر و ناپایدار خواهند بود و هویت سیالی را به همراه خواهند داشت. "راین گوله" در این ارتباط، تغییرات فرهنگی عظیمی را پیش بینی می کند که ناشی از تاثیرات استفاده از اینترنت بر

فرد خواهد بود. مناسبات جدیدی که متأثر از رسانه های الکترونیکی نوظهور شکل می گیرد. (ضیایی پرور، ۱۳۸۶، ۱۵۶)

قاعده ی کلی حاکم بر اینترنت استفاده از اطلاعات به گونه ای آزاد است. اینترنت در حقیقت رسانه ای جهانی، بالنسبه آزاد، مبتنی بر تمایز، تکثر گرا، خصوصی و در عین حال عمومی و همگانی، بالنسبه سیال و موقتی است که تاکنون عکس العمل های متعددی را در دنیای رسانه ها ایجاد کرده است. (محسنی، ۱۳۸۰)

جامعه اطلاعاتی، نوع جدیدی از جامعه انسانی و کاملاً متفاوت از جامعه صنعتی است. اساس این ادعا آن است که تولید ارزش های اطلاعاتی و نه ارزش های مادی، نیروی محرکه ی شکل گیری و توسعه جامعه اطلاعاتی است. نظام های گذشته ی فناوری ابداعی (نوآورانه) اغلب با نیروی تولید مادی در ارتباط بود، اما جامعه ی اطلاعاتی دارای یک چارچوب کاملاً جدیدی است. یعنی فناوری ارتباطات کامپیوتری که تعیین کننده ی ماهیت بنیادی این جامعه است و گسترش (امتداد) کار ذهنی انسان می باشد. (فرهنگی، ۱۳۸۱)

اصولاً فضای مجازی صرفاً یک رسانه نیست بلکه فراتر از آن فضایی است با امکانات ویژه از قبیل برقراری ارتباط هم زمان و غیر هم زمان با سایرین متنوع، فضاهای از لحاظ جغرافیایی پراکنده، فراروی از محدودیت های زمان و مکان و مرزهای سنتی، برقراری ارتباطات نزدیک، صمیمی و غیر رسمی، دستیابی به اطلاعات گسترده با محدودیت کمتر، فرارفتن از مرزهای نخبه‌پاران اطلاعات، فراروی از محدودیت های فیزیکی چه از لحاظ جسمی و چه محیطی و قابلیت امکان تبدیل تجربه ی با واسطه به تجربه ی مستقیم و چهره به چهره، دسترسی فوری و همیشگی و غیره است. دو ویژگی منحصر به فرد اینترنت مجازی بودن و گمنامی است که از فضای مجازی، دنیای محاسبه ناپذیرتر، سیال تر و موقتی تر از دنیای روزمره ساخته است. (اسپیرز، ۲۰۰۰، وین، ۱۹۹۸).

افراد در جامعه اطلاعاتی به عدد و رقم هایی تبدیل شده اند که در هر لحظه به راحتی قابل دستیابی و دسترسی هستند.

اطلاعات به راحتی از محدودیت های جغرافیایی عبور می کند و در دسترس همگان قرار می گیرد بدون این که هیچ کشوری قادر به جلوگیری از آن گردد در واقع بزرگراه های اطلاعاتی با عبور از مرزها به نوعی جامعه جهانی دامن می زنند که سالها پیش مارشال مک لوهان از آن به دهکده جهانی یاد کرده بود و امروزه با جهانی شدن جوامع و تغییرات کلی در زندگی شهری شهروندی نیز از تعریف جدیدی برخوردار گردیده است و امروزه سخن از شهروندان الکترونیکی یا مجازی می رود و لی هیچ گاه ارزش و کرامت انسانی در این جامعه از بین نمی رود و همواره انسانها که اینک ارتباطات آنها بیشتر از نوع مجازی می باشد با یکدیگر به تعامل و تبادل اطلاعات می پردازند، لذا برای حفظ امنیت و شان و کرامت انسانی نیاز است که این شهروندان مجازی نیز از حقوق خاص انسانی بخصوص از امنیت لازم برخوردار باشند. تا به راحتی به تبادل اطلاعات و تعامل بیشتر با فرهنگ و ملل دیگر پردازند و ارتباطات جهانی و مشارکت جهانی و هم چنین دموکراسی جهانی تداوم یابد. (انصاری، ۲۳۵-۲۳۴)

۵- جرائم سایبرنتیکی

هر فن آوری با خود مزایا و معایبی به همراه دارد، اینترنت نیز از این مساله مجزا نیست و استفاده کنندگان از آن گاهی به شکستن مرزهای اخلاقی دست می زنند و به سوء استفاده از امکانات آن می پردازند که افراد و جامعه باید تاوان آن را بپردازند.

که از آن تعبیر به جرم سایبر می شود، در زیر به ارائه تعریف جرم سایبر می پردازیم:

تعریف جرم سایبر: هرگونه نقض هنجارهای رسمی جامعه ملی و بین المللی در فضای سایبر که با واکنشی به نام مجازات روبرو باشد، جرم سایبر نامیده می شود. (جلالی، ۱۳۸۳)

در سال ۱۹۹۰ پروفیسور دیوید ال. کارتر طبقه بندی این جرائم را این گونه ارائه کرد:

- ۱- کامپیوتر هدف ارتکاب جرم قرار گیرد ، نظیر نفوذ غیر مجاز به کامپیوتر ، سرقت داده ها ، تخریب تا تعریض تکنولوژی .
  - ۲- کامپیوتر ابزار ارتکاب جرم قرار گیرد : نظیر کلاهبرداری از طریق کارت های اعتباری یا سیستمهای مخابراتی .
  - ۳- کامپیوتر به عنوان یک موضوع اتفاقی در میان جرائم ارتكابی جای گرفته باشد ، نظیر حمل و نقل غیر مجاز مواد مخدر ، پول شوئی و هرزه نگاری کودکان .
  - ۴- جرائمی که به علت شیوع و گستردگی کامپیوترها به وقوع می پیوندد ، نظیر تعرض به حق مولف ، سرقت نرم افزار، یا محتوی (جلالی ، ۱۳۸۳)
- ظهور دنیای سایبر و به عبارت روشن تر ، اینترنت و تلفنهای همراه و ... ، باعث شده که بسیاری از قواعد و احکام اخلاقی ، قاطعیت خود را از دست بدهند . به عنوان مثال امروزه با استفاده از شبکه های اینترنتی براحته امپریالیسم بتواند ابروی یک فرد را نه در سطح کره خاکی بلکه در فضای شبکه های اینترنتی که بسیار وسیع تر از حوزه های فیزیکی این دنیاست ، با خطر مواجه سازد . اکنون با استفاده از هکرها یا نفوذ گرها وارد سیستم های شبکه ای فرد یا کشوری دیگر شده و اطلاعات مورد نظر را به دست آورد . لذا لازم است به بررسی چالش ها و موضوعات حقوقی در فضای سایبر و ارائه راهکارهایی که در جامعه بین المللی و بخصوص در کشورهای درحال توسعه یافته و توجه بیشتری بدان داشته باشیم .

۶) تعریف حریم خصوصی

با آن که عبارت " حریم خصوصی " در زبان محاوره و نیز مباحث فلسفی ، سیاسی و حقوقی مکرر استعمال می شود ولی هنوز تعریف متقن و مشخصی از آن ارائه نشده است . مفهوم حریم خصوصی ، ریشه های عمیقی در مباحث جامعه شناختی و انسان شناختی دارد که نشان می دهند چگونه در فرهنگ های مختلف برای ان ارزش قائل شده اند . (stanford encyclopedia of philosophy .privacy)

حریم خصوصی مفهومی سیال است که امروزه از جمله آزادی وجدان و اندیشه ، کنترل بر جسم خود ، داشتن خلوت و تنهایی در منزل و مکان خصوصی ، کنترل بر اطلاعات شخصی ، رهایی از نظارت های سمعی و بصری دیگران ، حمایت از حیثیت و اعتبار خود و حمایت در برابر تفتیش ها و تجسس ها و رهگیری را شامل می شود . (nadeau, ۲۰۰۰ : ۲۲-۲۹)

حق حریم خصوصی ، حق زندگی کردن است ، بامیل و سلیقه ی خود و یا حداقل مداخله و ورود دیگران ، به دیگر سخن ، حقی است که بر اساس آن افراد می توانند تعیین کنند که دیگران تا چه اندازه می توانند به لحاظ کمیت و کیفیت ، اطلاعاتی در باره آن داشته باشند . فلاسفه ی حال و گذشته نظریه پردازان حقوقی و قضات همواره از دشواری ارائه تعریف قانع کننده از حریم خصوصی شکوه کرده اند . (انصاری ، ۱۳۸۲ : ۲۱۳)

تعریف حریم خصوصی بستگی تام به فرهنگ و زمینه های اجتماعی و محیطی دارد . در بسیاری از کشورها ، این مفهوم با مقوله حفظ اطلاعات ، که حریم خصوصی را در معنای مدیریت اطلاعات شخصی تفسیر می کنند ، پیوند خورده و درهم ادغام شده است . (حریم خصوصی و قوانین بشر ، ۲۰۰۴)

در عین حال محافظت از حریم خصوصی معمولاً به عنوان ابزاری برای ترسیم محدوده خطوطی که جامعه می تواند در امور افراد دخالت کند ، تلقی می شود . تمامی موارد حقوق بشر ، جنبه ها و ابعادی از حق حریم خصوصی هستند . (همان منبع)

در سال ۱۸۹۰ دوتن از قضات دادگاه عالی ایالات متحده امریکا به نامهای "ساموئل وارن" و "لوئیس براندیس" در مقاله ای با عنوان "حق حریم خصوصی" برای اولین بار این مساله را به عنوان یک بحث جدی و صریح حقوقی مطرح و حریم خصوصی را "حق افراد برای تنها بودن" تعریف کردند. به نظر آنان، حریم خصوصی، از جمله ارجمندترین حقوق در یک دموکراسی است و حمایت از آن، باید در قانون اساسی بازتاب بیابد. (رسانه، سال هفدهم: ۲۰۰-۲۰۱)

حریم خصوصی یکی از ارزشهای کلیدی کرامت و شان انسانی است و از حقوق اساسی بشرو حق مسلم شهروند امروزی می باشد.

تعاریف متعددی از حریم خصوصی ارائه شده که در زیر به ارائه آن می پردازیم:

"حریم خصوصی، حق افراد برای بهره مندشدن از حمایت در برابر ورود بدون اجازه دیگران در امور زندگی و خانواده شان می باشد، خواه این عمل با ابزار مستقیم فیزیکی و مادی صورت پذیرد و یا به وسیله نشر اطلاعات". (رسانه، سال ۱۷: ۲۰۱)

تعریفی دیگر از حریم خصوصی:

قلمرویی از زندگی فرد است که ان فرد نوعا و عرفا یا با اعلان قبلی، انتظار دارد دیگران بدون رضایت وی به اطلاعات راجع به آن قلمرو نگاه یا نظارت نکنند یا به هر صورت دیگری وی را در آن قلمرو مورد تعرض قرار ندهند: منازل و اماکن خصوصی، جسم افراد، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی از مهم ترین مصادیق حریم خصوصی هستند ورود بدون اجازه به منازل و اماکن خصوصی، اسپست و بازرسی های بدنی و تفتیش بدن ف رهگیری انواع مکالمات و ارتباطات، دسترسی به اطلاعات شخصی، افشای مسائل خصوصی در جامعه، فضولی در امور دیگران و پاییدن افراد نیز از مهم ترین مصادیق اعمال نقض کننده حریم خصوصی محسوب می شوند. (انصاری، ۱۳۸۲: ۳۹-۳۸)

۶-۱) تاریخچه حریم خصوصی

الف - دردوران کهن

در یونان باستان و چین کهن حمایت هایی از حریم خصوصی وجود داشته اند. در قرآن کریم در سوره نور و الحجرات و در کلام حضرت محمد (ص) بر ضرورت احترام به حریم خصوصی تاکید شده است. در انجیل نیز اشاره های فراوانی به حریم خصوصی شده است. در احکام یهودیان نیز از دیر باز مفهوم رهایی از مراقبت به رسمیت شناخته شده است. ب- درغرب

کشور سوئد اولین کشور اروپایی می باشد که در ۱۷۷۶ قانون "دسترسی به اسناد عمومی" را تصویب کرد که دولت را ملزم به استفاده مشروع از همه اطلاعاتی می کند که از مردم در اختیار دارد. یا در کشور نروژ قانون "امور شخصی یا خانوادگی" انتشار اطلاعات در این مورد را ممنوع اعلام کرد. اما در سال ۱۸۹۰ با انتشار مقاله براندیس و وارن حقوقدانان امریکایی تلقی از حریم خصوصی در سراسر امریکا به عنوان بخشی از حقوق عرفی پذیرفته شد. (همان)

۶-۲) حریم خصوصی در قوانین بین المللی

اعلامیه جهانی حقوق بشر ماده ۱۲

حریم خصوصی، خانواده، خانه یا مکاتبات هیچ کس نباید خودسرانه مورد تعرض قرار گیرد و به شهرت و ابروی هیچ کس نباید تعرض شود. همه حق دارند از حمایت قانونی در مقابل چنین مداخلات یا تعرض هایی برخوردار باشند.

کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های اساسی سال ۱۹۵۰- ماده ۸ همه حق دارند که به حریم خصوصی و زندگی خانوادگی ، خانه و مکاتبات آنها احترام گذاشته شود . هیچ مقام دولتی نباید به استفاده از این حق تعرض کند ، مگر مطابق قانون و در صورتی که این کار برای مصالح امنیت ملی ، امنیت جامعه ، رفاه اقتصادی کشور ، پیشگیری از بی نظمی یا تبهکاری ، حفظ سلامت اخلاقی ، یا برای حمایت از حقوق و آزادی های دیگران ، در یک جامعه دموکراتیک ضروری باشد .

که جهت نظارت بر این معاهده ، شورای اروپایی حقوق بشر و دیوان اروپایی حقوق بشر تشکیل شدند . البته دیوان اروپایی حقوق بشر قوانین کشورهای عضو را بررسی و برای کشورهای متخلف مجازات هایی را در نظر گرفته است که البته کشورها تخلفات و سرپیچی های گوناگونی را تحت عنوان مقابله با تروریست و حفظ امنیت ملی انجام می دهند .

۳-۶) حریم خصوصی در قانون اساسی ایران

اصل نهم

افراد مردم از حیث جان و مال و مسکن و شرف محفوظ و مصون از هر نوع تعرض هستند و متعرض احدی نمی توان شد مگر به حکم و ترتیبی که قوانین مملکت معین می نمایند .

اصل سیزدهم

منزل و خانه هر کس در حفظ و امان است ، در هیچ مسکنی قهرا نمی توان داخل شد مگر به حکم و ترتیبی که قانون مقرر نموده .

اصل بیست و دوم

کلیه مراسلات پستی محفوظ و از ضبط و کشف مصون است مگر در مواردی که قانون استثناء می کند .

اصل بیست و سوم

افشاء یا توقیف مخابرات تلگرافی بدون اجازه صاحب تلگراف ممنوع است مگر در مواردی که قانون معین می کند .

اصل بیست و چهارم

حیثیت ، جان ، مال ، حقوق ، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز می کند .

اصل بیست و پنجم

بازرسی و نرساندن نامه ها ، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی ، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس ، سانسور ، عدم مخابره و نرساندن آنها ، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون . (راوندی، ۱۳۶۸:

۳۷۰ و ۳۴۴)

۴-۶) مبنا و ماهیت حق حریم خصوصی

در بیان مبنای حریم خصوصی سه استدلال بیان شده است :

- ۱- حمایت حریم خصوصی از آزادی و استقلال فردی در برابر هم نوعان
- ۲- حمایت از آزادی و استقلال فردی در برابر دولت
- ۳- حمایت حریم خصوصی از ابرو و حیثیت افراد
- ۴- نیاز فطری انسان به حریم خصوصی (انصاری، ۱۳۸۶، ۲۰۲-۱۹۹)

۵-۶) حوزه های حریم خصوصی

حریم خصوصی دارای چهار حوزه مشخص و لی مرتبط با هم می باشد :

- ۱- حریم اطلاعات یا حفظ اطلاعات که قوانینی که مربوط به اطلاعات شخصی مانند مالی ، پزشکی و دولتی افراد را تحت پوشش قرار می دهد .
- ۲- حریم ارتباطات که مربوط به مخابرات و پست و تلفن و امنیت ایمیل و موارد این چنین می باشد .
- ۳- حریم جسمانی که دایره حفظ جسم افراد در مقابل آزمایشها ی ژنتیکی ، دارویی و نظیر آن مربوط می شود .
- ۴- حریم مکانی : که مربوط به مجموعه محدودیت ها و نظارت ها در محیط کار و زندگی افراد و هم چنین اماکن عمومی مربوط می شود . حریم مکانی معمولا توسط نظارت ویدئویی و یا چک کردن هویت افراد مورد تجاوز قرار می گیرد . (اصلانی ، ۱۳۸۷ : ۲۱)

۶-۶) حریم ارتباطات خصوصی

در دسته بندی کلی می توان ارتباطی را که مخاطب آن اشخاص نامحدود و نامعین باشد ارتباطات جمعی یا عمومی نامید . هر چند در عمل ، تنها چند نفر به محتوای آن ارتباط دسترسی یابند ، در مقابل ، ارتباطی را که مخاطب آن اشخاص محدود و معین باشد می توان ارتباط خصوصی نامید .

چنانچه برقرارکننده ارتباط عموم را مخاطب خود قرار دهد ، آنچه او بیان کرده است تابع آزادی بیان و ارتباطات بوده ، برای هر شخص دیگر قابل استفاده و ارجاع است در باره ی چنین ارتباطی اصل براین است که بدون اجازه بیان کننده می توان اظهارات شفاهی یا مکتوب او را آزادانه اشاعه داد . اما چنانچه شخص قصد داشته باشد پیام خود را صرفا به شخص یا اشخاص محدود و معینی برساند ، دستیابی به چنین پیامی تابع اصل محرمانگی و رعایت حریم خصوصی است . بنابر این اصل براین است که اشخاص ثالث حق رهگیری ارتباط مذکور را ندارند و دریافت کننده ی پیام بدون رضایت صریح یا ضمنی ارسال کننده ی آن ، حق افشا و اشاعه ی آن را ندارد . ارتباطات خصوصی ممکن است در شکل های مختلف نظیر ارسال مامه ی پستی ، تلفن ، فکس ، تلکس ، بی سیم ووسائل رادیویی مشابه و اینترنت برقرار شود. (انصاری، ۱۳۸۷: ۲۱۹-۲۱۳)

۱-۶-۶) تحول در حفاظت داده ها

با ظهور فناوری اطلاعاتی ، توجه به حق حریم خصوصی در دهه های ۶۰ و ۷۰ قرن بیستم افزایش یافت . توان بالقوه سیستم های نیرومند کامپیوتری در پاییدن ، لزوم تدوین قواعد خاصی برای نظارت بر جمع آوری و رفتار با اطلاعات شخصی را مطرح کرد . در سیر تکوین قانون گذاری مدرن در این عرصه ، نخستین قانون حفاظت داده ها در جهان را می توان قانونی دانست که در سال ۱۹۷۰ میلادی در آلمان به اجرا گذاشته شد . این سیر قانون گذاری در کشورهای سوئد ۱۹۷۳ ، ایالات متحده ۱۹۷۴ ، فرانسه ۱۹۷۸ پی گرفته شد .

دوسند مهم بین المللی از این قوانین پدید آمد . در معاهده سال ۱۹۸۱ شورای اروپا برای حفاظت از افراد در برابر پردازش خودکار داده ها ی شخصی و در رهنمودهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی ناظر بر حفظ حریم خصوصی و جریان فرامرزی داده های شخصی قواعد خاصی برای رفتار با داده های الکترونی وضع شد . در این قواعد ، اطلاعات شخصی ، داده هایی شمرده می شوند که باید در همه مراحل ، از جمع آوری تا نگهداری و انتشار تحت حفاظت باشند .

- حفاظت داده ها در تمامی بیانیه ها و قوانین مختلف متضمن این است که اطلاعات شخصی باید :
- منصفانه و قانونی به دست آیند .
  - تنها به همان مقصودی که از ابتدا مشخص شده استفاده شوند .
  - به اندازه متناسب و مربوط جمع آوری شوند نه بیش از حد
  - صحیح و بهگام باشند
  - برای خود شخص قابل دسترس باشند
  - محرمانه نگه داشته شوند (انصاری ، ۱۳۸۷ : ۲۳۷-۲۳۱)

۲-۶-۶) ضرورت رعایت حریم خصوصی در حوزه داده های اطلاعاتی

نیاز به بهره مندی از حریم خصوصی یک نیاز تاریخی و قدیمی بشر می باشد که قدمتی به درازای حیات بشری دارد .

حمایت و پاسداری از داده ها و اطلاعات مربوط به زندگی شخصی اشخاص نیز با تاخیری کم و بیش طولانی نسبت به سایر موضوعات مورد حمایت ، در حریم خصوصی در چند قرن اخیر مورد توجه انسان ها و به طور کلی جوامع و به تبع ایشان ، قانونگذاران واقع شده است . با این همه تا پیش از گسترش فناوری های ارتباطی و اطلاعاتی دغدغه شهروندان و حکومت ها در این باب چندان گسترده نبوده ولیکن در ربع قرن اخیر توسعه و همه گیر شدن فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی و در کنار آن توسعه علوم دیگر موجب گردیده است که اطلاعات با حجم بیشتر و سرعت بیشتر در اختیار افراد قرار گیرد .

مهمترین عواملی که امروزه حریم خصوصی اشخاص را (از نظر اطلاعاتی) به چالش کشانده عبارتند از :

- ۱- اینترنت
  - ۲- توسعه ظرفیت کامپیوترهای شخصی در انباشت و پردازش داده ها
  - ۳- پایش مداوم و گسترده شهروندان در اماکن عمومی (مثل دوربین های مداربسته پلیس و بعضا خصوصی) .
  - ۴- پایش جغرافیایی کاربران ارتباطات سیار مثل تلفن های همراه و دستگاههای جی پی اس و ..
  - ۵- پیشرفت چشمگیر دانش های مرتبط با تشخیص هویت و ویژگی های شخصیتی (شناسایی مشخصات از روی DNA، شبکه چشم ، صدا ، یک تار مو ، دندان و ...) ([www.privacy.gov.au / speeches / 90](http://www.privacy.gov.au/speeches/90))
- در چنین فضایی انسان ها احساس می کنند که هر لحظه بیش از پیش مورد شناسایی و پایش بوده و ابعاد درونی شخصیت خود را از طریق کنارهم چیده شدن داده های حاصل از فعالیت های روزمره ، به صورت نیمرخی از شخصیت خود در معرض دید دیگران قرار می دهند .
- این مهم امری است که نوع بشر از آن گریزان بوده و سعی در مقابله با آن دارد .
- با توجه به گسترش روزافزون کاربرد فناوری های نوین مورد اشاره در زندگی روزمره شهروندان و توسعه جامعه مجازی که داده ها هم چون خون جاری در رگهای موجودات زنده ، بدان حیات می بخشند ، روشن است که اشخاص برای ادامه فعالیت های روزمره در چنین فضایی با دغدغه ها و نگرانی های جدی نسبت به حریم خصوصی اطلاعاتی خود دست و پنجه نرم خواهند نمود و این نگرانی ها ممکن است بر فعالیت های روزمره ایشان تاثیر گذارده و مالا موجب رکود آنها شود . به عنوان مثال از یکسو تردیدی در مفید و حتی ضروری بودن استفاده از اینترنت در فعالیت های روزمره شهروندان وجود ندارد و از سوی دیگر در صورتی که شهروندان احساس امنیت خود را در فضای

مجازی از دست بدهند و نگران آن باشند که داده های مربوط به آنها در این فضا مورد سوءاستفاده قرار می گیرد و ممکن است حیثیت و آبروی ایشان را به چالش بطلبد ، هرگز حاضر نخواهند شد که از چنین ابزاری استفاده کنند . این چنین است که در بحث از حریم خصوصی اطلاعاتی ما با تعارض دوگانه مواجهیم :

۱- از یکسو فقدان حمایت از داده های اشخاص منجر به تعطیل شدن کاربری ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی می شود و از سوی دیگر حمایت سختگیرانه و خشن منجر می شود که جریان داده ها در جریان های جامعه اطلاعاتی متوقف شده و کسی نتواند از داده ها استفاده مطلوب را به عمل آورد .

نیاز نخست ما را به حمایت همه جانبه و فراگیر از داده های شخصی اشخاص می خواند و در مقابل به ضرورت دوم برقراری هرگونه راهکار تحدیدی را در این حوزه منع می کند . به نظر می رسد که در این ورطه افراط و تفریط هردو به یک اندازه موجب بغرنج شدن اوضاع می شوند . نه می توان به بهانه حمایت از حریم خصوصی اطلاعات شهروندان و حمایت از داده ها، مانع یا تحدید کلی در راه جریان آزاد اطلاعات ایجاد کرد و نه این که یکسره راه را بر یوه استفاده گران و سودجویان باز گذارد و توسعه و همه گیر شدن فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی را به چالش طلبید . (اصلانی، ۱۳۸۴: ۵۷)

امروزه استفاده از فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی نه یک تفنن و انتخاب بلکه یک نیاز حیاتی و تحمیل شونده در مسیر رشد و پیشرفت می باشد و بدون برقراری یک نظام دقیق و قاعده مند در باب حمایت از داده های شخصی که متضمن تامین و تضمین دو هدف فوق می باشد نه تنها توسعه و گسترش ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی نوین در درون اجتماع ، باکندی مواجه خواهد شد و از این رهگذر عقب ماندگی و توسعه نیافتگی اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی و علمی را از درون به جامعه تحمیل خواهد نمود ، بلکه با توجه به نیاز کشور به تبادل اطلاعاتی و علمی با جوامع پیشرفته که خود ناشی از جایگاه نه چندان مناسب علمی کشور در رده بندی جهانی است . جریان اطلاعات از جوامع پیشرفته به داخل کشور با خطر جدی مواجه شده و مالا تحریم اطلاعاتی کشور را در دراز مدت به دنبال خواهد داشت . (امری که هم اکنون نیز از سوی برخی سایت های فرهنگی یا علمی نسبت به ایران اعمال می شود. همان منبع)

از دیگر تهدیدات عدم حمایت از داده ها ممکن است به بروز " دیکر هراسی " در روابط بین افراد در فضای مجازی گردد و ادامه آن موجب تضعیف آزادی بیان و حتی خود سانسوری در سطح شبکه گردیده و در درازمدت مخاطب تصمیم به عدم استفاده از سرویس های مجازی و شبکه های آن لاین نماید . لذا مقتضی است که حاکمیت به عنوان حافظ و نگهبان منافع اجتماع خود ابتکار عمل را به دست گیرد و علاوه بر قانون گذاری بر حسن اجرا و اعمال قوانین پیشقدم بوده ، البته این امر به هیچ روی نافی امکان پیگیری حقوق تضييع شده شهروندان در تحصیل حق بهره مندی از حریم خصوصی که از مهمترین و بنیادی ترین حقوق شهروندی است ، نمی باشد .

۷) حقوق شهروندی ، ارتباطات اجتماعی و حریم خصوصی

امروزه با گسترش فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی حریم خصوصی به عنوان یکی از حقوق شهروندی اهمیتی مضاعف یافته است . ویژگی بارز این فناوری ها تسهیل فوق العاده امکان دسترسی و پردازش و انتشار داده ها و هم چنین مراسلات است . امروزه ها به کارگیری این فناوری ها موجب گردیده است که شکل کلیه فعالیت ها و تعاملات بشر در اجتماع دگرگون گردد.

انسان امروز از طریق تکنولوژی های نوین ارتباطی کار می کند ، آموزش می بیند ، فعالیت های اقتصادی خود را انجام می دهد، خدمات اجتماعی و دولتی دریافت می کند ، کسب اطلاع می کند ، به سلامتی و بهداشت خود می پردازد و ... این چنین است که امروز شاهد پیدایش جامعه مجازی ، در دل جامعه واقعی و کلاسیک هستیم . جامعه

مجازی صرفا شکل جدیدی از روابط اجتماعی جاری در اجتماع است و مجازا می توان آن را جامعه ای جدید با ارزش ها ، هنجارها و کارکردهای خاص خود نامید .
از جهت غلبه وصف اطلاعات محور و اطلاعات مدار ، این جامعه را جامعه اطلاعاتی نیز می نامند .
رفتار های ما در فضای مجازی قابل ثبت و ردیابی است . هر خریدی که از طریق اینترنت انجام می دهیم ، هر تفریحی که می کنیم و هر سفارشی که می دهیم و ... همگی ثبت می شود . کنار هم چیده شدن این ردپاهای اطلاعاتی و متعاقبا تحلیل و پردازش آنها و استخراج نتایج حاصل به کسی که چنین نتایجی را در اختیار داشته باشد این امکان را می دهد که نیمرخی از شخصیت ما که نشانگر عادات ، علائق ، سلائق ، وضعیت سلامتی و نیازهای شخصی مان را ترسیم نماید .

هم چنین در موارد بسیاری برای دریافت خدمات از طریق شبکه ملزم هستیم که بخشی از اطلاعات شخصی خود را برای سایت مورد نظر افشا نماییم . در چنین مواردی بر عکس صورت پیشین که ثبت و گردآوری اطلاعات و داده ها بدون التفات و آگاهی شخص سوژه (subject) یعنی شخصی که اطلاعات مورد بحث در خصوص اوست ، صورت می گرفت ، وی با رضایت و اراده خود چنین اطلاعاتی را در اختیار سایت قرار می دهد ، لیکن منظور او از این کار تنها استفاده متعارف از این اطلاعات از سوی مدیران و صاحبان سایت می باشد نه استفاده نامتعارف ، لذا بحث چگونگی استفاده از این داروها مساله ای بسیار مهم است .

شکل دیگر دستیابی به اطلاعات ثبت شده در مراجع و نهدها و سازمان های مختلف از جمله سازمان های دولتی و بنگاه های اقتصادی می باشد که در فاییل های آنها ذخیره شده و نگهداری می شوند . فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی این امکان را فراهم نموده اند که اشخاص بتوانند از طریق اتصال به شبکه در مواردی به این داده ها (غالبا محرمانه و یا حیاتی ایشان می باشد) دست یابند .

داده ها و اطلاعاتی از این دست آن چنان اهمیتی دارند که در مجموعه ای از آنها ارزش زایی اقتصادی و مطلوبیت فراوانی نهفته است و امروزه ارزش مالی داشته ، عرفا مال تلقی می شوند .
بنابر آنچه گفته شد ، لزوم تدوین مقررات حمایتی از اطلاعات شخصی افراد در جامعه اطلاعاتی حداقل بنابر دو دلیل قابل توجیه است :

نخست : از این جهت که بدون حمایت از این داده ها احساس امنیت و آرامش خیال شهروندان به خاطر احتمال سوء استفاده از این داده ها به مخاطره می افتد .

دوم : فقدان قوانین این چنینی از جهت نادیده گرفته شدن حقوق مادی قابل تحصیل از چنین اطلاعاتی موجب ترویج بیعدالتی و سوء استفاده از داده های شخصی افراد برای سودجویان و راحت طلبان می باشد .
در این میان دلیل اول مقبولیتی فراگیر تر و اهمیتی بیشتر از دلیل دوم داشته و از این رو برای قانونمند و ضابطه مند شدن رفتار شهروندان در جامعه اطلاعاتی و جلوگیری از تجاوز و تعدی به مطلوب ها و دغدغه های معقول ایشان در چنین فضایی ، ضروری است که قانونگذاران ضمن بذل توجه ویژه به مساله حریم خصوصی اطلاعاتی و ارتباطی اشخاص در فضای مجازی اصول و قواعد محکم بر این حوزه و حدود و آزادی های شهروندان را تبیین نماید .

راهیابی فناوری های ارتباطی و اطلاعاتی به کشور و توسعه روبه فزایش آن ایجاب می کند که قانونگذاران ایران نیز در صدد تصویب و اجرای قوانین و لوایح مورد نظر بپردازند . (انصاری ، ۱۳۸۶ : ۲۳۵-۲۳۴)
زیرا همان طور که در جامعه واقعی فقدان یا ضعف اجرای آن به منزله فقدان امنیت می باشد و فقدان امنیت نیز تعطیلی و اختلال در امور جاری زندگی را به دنبال خواهد داشت ، در فضای مجازی نیز فقد قانون ، منجر به احساس عدم امنیت در میان کاربران شده و فعالیت و نوآوری را در این عرصه به چالش خواهد کشید .
باید به خاطر داشت که برداشتن هرگامی در این عرصه نیازمند شناخت فضای کلی بحث و پشتوانه های تحلیلی و تئوریک آن نیاز ها و خلاءهای فعلی و هم چنین استفاده از تجارب کشورهای پیشرو در این عرصه و از همه مهم تر

بومی کردن نتایج حاصل با توجه به نیازها و ارزش ها و هنجارهای جامعه از یکسو و اصول و مبانی نظام حقوقی کشور از سوی دیگر می باشد .

. تکنولوژی های اطلاعاتی با تاثیر گذاری بر بسیاری از حوزه های سیاسی ، اقتصادی ، فرهنگی و اجتماعی دگرگونی های بسیاری را در حوزه زندگی و روابط انسانی ایجاد می کند . با وجود انبوه اطلاعات و دسترسی آسان و سریع افراد به این اطلاعات ممکن است دیگر نیازی به مراجعه افراد به محل کارشان نباشد و در نتیجه از ارتباط های رودررو کاسته خواهد شد ، علاوه بر این از انجایی که تمامی گروه های انسانی توانایی بهره گیری متعادل از این اطلاعات را ندارند بدیهی است که قطبی شدن جامعه بر حسب دانش و اطلاعات ممکن است اثر مستقیمی بر فرهنگ ملی داشته باشد ، تکنولوژی های نوین بر اساس هدف وجودی خود و بازتابی که دارند متفاوت عمل می کنند . یک وسیله اطلاعاتی از طریق اثر گذاری بر حوزه فکر و اندیشه انسان دگرگونی در ساختار روابط انسانها را موجب می گردد .

ورود رسانه های نوین شکل دیگری از روابط را مطرح می کند که تحت عنوان روابط مجازی از آن یاد می شود و افراد بیشتر وقت خود را در نت و فضای سایبر به بحث و تبادل نظر و .. می پردازند و با این دگرگونی با شکل جدید شهروند روبه رو خواهیم بود ، شهروندی که کنترل دولت بر کلیه امورات او افزایش می یابد و نکته قابل توجه در همین راستا این است که روابط انسانها به طور مطلق حذف نخواهد شد .

و شکل جدیدی از روابط رابه عنوان ارتباطات مجازی شکل می دهد و نوعی معاشرت مجازی را رواج می دهد و بدین سان مفهوم شهروند دگرگون شده و با شهروند مجازی روبرو هستیم ، شهروندی که نوع جدیدی از مشارکت اجتماعی و مدنی را می جوید و در این جامعه مدنی نیاز به دموکراسی و آزادی ضروری به نظر می رسد . تجاوز به حریم خصوصی افراد در بزرگراههای اطلاعاتی پیامدهای جدی برای آزادی و دموکراسی به دنبال خواهد آورد بخصوص وجود وبلاگها و دامین هایی که هرروز شاهد گسترش روزافزون آنها هستیم و افراد بدون هیچ منع قانونی و ابزاری قادر به بیان هر گونه مطلب و عکس می باشند .

در حال حاضر موسسات خصوصی و اژانس های دولتی ، اطلاعات فراوانی راجع به افراد جمع آوری می کنند . پرونده های پزشکی ، پرونده های راهنمایی و رانندگی ، سوابق کتابخانه ها ، دادگاه ، کارت های اعتباری ، پرونده های مالیاتی و .... هر یک تصاویری از افراد به دست می دهد اطلاعات مربوط به افراد از طریق فهرست های فروش مستقیم لیست و پرونده های اعتباری گردآوری می شود و مورد سوء استفاده قرار می گیرد ، سازمان ها غالباً بدون و شناخت کامل کسانی که اطلاعات به ایشان مربوط می گردد ، اطلاعات در مورد زندگی خصوصی شان را گردآوری می کنند ، در هر صورت می توان چنین بیان کرد که حریم خصوصی افراد از سوی رسانه های نوین ارتباطی به شدت در حال محدود شدن است و افراد به صورت کالاهایی که دارای شماره خصوصی (ای.دی) می باشند در آمده اند و دولت هر لحظه و در هر نقطه می تواند به راحتی آنها را بیابد و بر آنها اعمال کنترل نماید ، به عبارت بهتر در چنین فضایی با افراد دیجیتالی روبه رو خواهیم بود که اطلاعات آنها از طریق اینترنت مورد سوء استفاده قرار می گیرد و یا تحت کنترل های شدید حاکمیت قرار می گیرند . لذا برای پیشگیری از هرج و مرج در این شهرهای مجازی ایجاد امنیت از لوازمات آن می باشد تا توسعه اجتماعی و ملی دچار خدشه نگردد. (رسانه ، سال دهم : ۱۳-۱۰)

نتیجه گیری

شهروندی یکی از ایده های جوامع مدرن می باشد و پیشرفت تکنولوژی های نوین اطلاعاتی و ارتباطی شکل جدیدی از شهروندی را به وجود آورده تحت عنوان شهروند مجازی . امنیت یکی از نکات ضروری برای هر شهر می باشد تا ساکنان آن با خاطری آرام و مطمئن به زندگی در آن بپردازند و در یک فضای امن میباشد که توسعه و پیشرفت و برخورداری از حقوق انسانی شکل می گیرد . و در این میان حق حریم خصوصی یکی از حقوق اساسی

بشر می باشد که همگان در وجود آن صحنه گذارده اند و هر قدر درصد وجود آن در جامعه ای بیشتر باشد بیانگر وجود عدالت اجتماعی و توجه به کرامت و شان انسانی می باشد .

از آنجایی که سپهر اطلاعاتی بر پایه تبادل داده و اطلاعات می باشد لذا استفاده از اطلاعات و داده های خصوصی افراد برای منافع و سود افراد گوناگون ، موجبات سوء استفاده از این اطلاعات را فراهم نموده که از آن به جرم سایبر یاد می شود . تجاوز به حریم خصوصی یکی از جرائم مطرح در فضای وب می باشد و امروزه حریم خصوصی افراد به شدت تحت کنترل و محدودیت می باشد به نحوی که مدیران شبکه ها و افرادی که توانایی دسترسی به آن را دارند هر لحظه می توانند انسانها را در شبکه پیدا و کنترل نمایند و گاهی عواقب ناخوشایندی نیز به دنبال دارد . وجود چنین پیامدهای ناخوشایند در فضای مجازی موجب می گردد که افراد از امکانات وب استفاده نکنند و یا این که استفاده خود را بسیار محدود نمایند و جریان آزاد اطلاعات که یکی از اصول آزادی بیان و دموکراسی می باشد ، دچار تزلزل و آسیب گردد و یا حتی از طرف کشورهای توسعه یافته دچار تحریم اطلاعاتی گردیم و از علوم جدید و روز بی بهره بمانیم . لذا شایسته است قوانین ملی و بین المللی از یک ضمانت اجرای لازم و محکم و مطمئن برخوردار گردند . زیرا تا اندازه ای قوانین مطبوع و خوشایند محافل حقوقی در داخل و خارج وجود دارد ولی نحوه ی اجرا و ضمانت اجرایی آنها حائز اهمیت می باشد .

امید است با توجه به این که کشور ما بر پایه مکتب اسلام می باشد و در دین مبین اسلام انسان و حقوق او از جایگاه ویژه ای بهره مندست ، قانونگذاران کشورمان در صدد توجه بیش از گذشته چه در سطح قانون گذاری و چه در سطح اجرای آن قوانین برآیند، تا توسعه و عدالت اجتماعی تحقق یابد . انشاء.....

منابع و ماخذ :

- آگ برن، ۱۳۵۴، زمینه جامعه شناسی، اقتباس از ا.ح. آریان پور، چاپ نهم، تهران، کتابهای جیبی
- ارسطو، ۱۳۷۱، سیاست، ترجمه حمید عنایت، تهران، آموزش انقلاب اسلامی .
- اصلانی، حمیدرضا، ۱۳۸۴، حقوق فناوری اطلاعات، چاپ اول، تهران، نشر میزان
- امین، حسن، ۱۳۷۷، قانون اساسی و حقوق شهروندان تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی
- انصاری، باقر، ۱۳۸۶، حقوق ارتباط جمعی، تهران، سمت.
- انصاری، باقر، ۱۳۸۷، آزادی اطلاعات، نشر دادگستر.
- براتعلی پور، مهدی، ۱۳۸۴، شهروندی و سیاست نوفضیلت گرا، تهران، موسسه مطالعات ملی
- برلین، آیزیا، ۱۳۷۹، چهار مقاله در آزادی، ترجمه محمد علی موحد.
- پللو، روبر، ۱۳۷۰، شهروندی و دولت، ترجمه ابولفضل قاضی، تهران، دانشگاه تهران .
- حقگو، مسعود، ۱۳۸۵، مبانی حقوق شهروندی در اسلام، پایان نامه کارشناسی ارشد
- رضایی، شهریار، ۱۳۸۸، بررسی مبانی فقهی و حقوقی حقوق شهروندی، پایان نامه کارشناسی ارشد
- سروش، عبدالکریم و دیگران، ۱۳۸۲، سنت و سکولاریسم، تهران، موسسه فرهنگی صراط.
- عمید زنجانی، عباسعلی، ۱۳۶۶، فقه سیاسی، جلد اول، تهران، امیرکبیر .
- فالكس، کیت، ۱۳۸۱، شهروندی، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران، کویر
- کروبی، محمدتقی، ۱۳۸۴، تهران، بقیه.
- محسنی، رضاعلی، ۱۳۸۱، مقاله امنیت تهدید ملی و آسب های اجتماعی، بابل، مازندران .
- نمک دوست، حسن، ۱۳۸۵، اخلاق حرفه ای و حریم خصوصی و حق دسترسی به اطلاعات، رسانه، شماره ۶۶.
- نوری، محمدرضا و نجوانی، ۱۳۸۱، حقوق حمایت از داده ها، گنج دانش .
- یونجی ماسودا، ۱۳۸۷، چيستی جامعه اطلاعاتی، ترجمه سید محمد مهدی زاده، رسانه، شماره ۶۲.
- david banisar, privacy and human rights, an internatinol. survey of privacy laws and developments, electronic privacy information center, Washingtod.c, ۱ th edition, ۲۰۰۰, p۲
- /articles/۲۰۰۱-all/round table-privacy-۲۰۰۱-ou-a
- http://:www.gigalaws.com
- http://:www.privacy.gov.com.